

СПРАВА НІЖИНСЬКИХ «ДИСИДЕНТІВ» 1767 РОКУ

Розвиток самодержавно-кріпосницької системи в Російській імперії у другій половині XVIII ст. негативно позначився на становищі національних провінцій. Вступ у 1762 р. на престол Катерини II, імператриці-німкені, відкриває останню фазу в існуванні української автономії, започаткованої «Березневими статтями» 1654 р. Вже у першій інструкції до членів Сенату імператриця проголосила про наміри завести по всій державі один устрій та одне право. «Малоросія, Ліфляндія і Фінляндія, — писала Катерина II, — це провінції, що правляться дарованими привілеями. Порушити ці привілеї було б незручно. Але не можна вважати ці провінції за чужі і поводитися з ними як з чужими землями — це був би явний нерозум. Ці провінції треба легкими засобами привести до того, щоб вони зрусифікувались і перестали дивитись, як вовки у ліс».

Свій «наступ» на Україну Катерина II розпочала у 1764 р., коли було звільнено з гетьманства останнього гетьмана К. Розумовського, створено керівний орган — Малоросійську колегію та призначено генерал-губернатором Малоросії графа П. О. Румянцева. Але прихильниця «освіченого абсолютизму» не відразу зважилася на рішучі заходи, дозволивши українській старшині трішки «погратися» у ліберальні реформи.

14 грудня 1766 р. проголошено Маніфест про утворення «Комиссии для сочинения проекта нового Уложения и для советов к достижению народного благоденствия». Депутати Комісії обиралися від різних станів та груп населення. Під час виборів в українському суспільстві з новою силою ожили прагнення до відновлення автономії. Усі накази та побажання до новообраних депутатів зводилися до вимоги підтвердження старовинних прав та вольностей, повернення до договірних статей Б. Хмельницького та відновлення гетьманства.

Побачивши у цьому небезпечні прояви «українського сепаратизму», роздратований Румянцев вдався до рішучих дій. Він через підлеглих йому офіцерів та чиновників намагався впливати на обрання депутатів, цензурував та конфіскував ті накази, в яких найчіткіше відобразились побажання прихильників автономії. До нашого часу дійшли унікальні джерела, які висвітлюють надзвичайно показовий епізод, що в цей час відбувся в Ніжині.

29 березня (за старим стилем) 1767 р. шляхетство Ніжинського полку, до складу якого входила територія Ніжинського та Батуринського повітів, обрало на своєму з'їзді депутатом земського суддю Лаврентія Селецького. Тоді ж було складено текст наказу, до якого, за свідченням сучасника подій Я. Марковича, увійшла вимога про відновлення гетьманства. Остаточний текст вирішили обговорити та затвердити на другому з'їзді, який призначили на 28 квітня. Але депутат Селецький, котрий виявився прихильником Румянцева, повідомив останнього про небажаний зміст складе-

ного документа. На другий з'їзд він прибув з двома найближчими до генерал-губернатора чиновниками Олександром Безбородьком та Петром Завадовським. Відкинувши текст узгодженого ніжинською старшиною наказу, Селецький вдався до відвертої фальсифікації та запропонував прийняти замість того відредагований «у потрібному напрямку» документ. Присутні на з'їзді посланці генерал-губернатора, намагаючись чинити тиск на делегатів, підтвердили прихильність Румянцева саме до цього підставного наказу.

Але жоден з 55 присутніх на з'їзді делегатів від Ніжинського полку не погодився підписати текст «неведомо кем и без согласия, совета и знания всего общества сочиненного» нового наказу. Звинувативши Селецького в порушенні «должности депутатской и возложенной на него от общества доверенности», вони обрали замість нього нового депутата — батуринського підкоморія Григорія Долинського.

Дізнавшись про непокору та «зухвальство» ніжинської старшини, Румянцев розгорнув проти неї справжні репресії. Спочатку, 9 травня 1767 р., він звинуватив усіх учасників ніжинського з'їзду у «неповазі» до своєї особи і наклав на них великий штраф. 5 червня Малоросійська колегія визнала представників ніжинської шляхти «недостойними никакой доверенности» та усунула їх з посад, які вони займали. Нарешті, 12 липня був оголошений указ Сенату, в якому непокірні звинувачувались в «противных поступках и ослушностях» генерал-губернатору. Саме на цій підставі учасники з'їзду й були піддані у Глухові цивільному та військовому суду. Серед репресованих бачимо обраного депутатом батуринського підкоморія Г. Долинського, ніжинського підкоморія А. Жураковського, військових канцеляристів І. Піроцького, І. Мазарського, П. Наумова, І. Аксютова, ніжинського коморника К. Болбинського, возного ніжинського Гродського суду І. Сполатьбога, писаря Я. Почеку, сотників Д. Стожка та Г. Лахневича та інших.

Під час слідства звинувачені неодноразово скаржилися на упереджене ставлення суддів, які «делали им разные устрашения и угрозы, яко то тюрьмою, посажением на хлеб и на воду, и другие ругательства». Частина підсудних відмовилася підписувати тенденційно складені протоколи допитів, за що були заарештовані та «взяты под сержайший караул, посажены на хлеб и на воду, и томимы были от 24 по 31 число октября». 2-го листопада було оголошено вирок суду, після чого засуджених закували у кайдани та посадили під караул із суворою забороною «ни жен, ни детей их, ниже с пищею кого-либо к ним допускать». У скарзі, надісланій на ім'я Катерини II, засуджені так писали про своє тяжке становище: «И в таком притеснении и мучительном состоянии пребывая, многие впали в тяжкие болезни и в отчаянии жизни на ходятся. А один из них, за то, что требовал дополнения в своем допросе, посажен был в сотенную Глуховскую тюрьму между воров и бешеных людей, чего не стерпя, подписался и на том допросе, который ему был предложен».

Тридцять трьох старшин Ніжинського полку було тоді засуджено, причому деяких — до смертної кари. Але Катерина II, яка намагалася показати себе «гуманною правителькою», пом'якшила вирок: смертну кару замінили на... восьмимісячне ув'язнення.

Невдовзі гра Катерини II у «лібералізм» закінчилася. У 1769 р., нібито у зв'язку з початком російсько-турецької війни, діяльність Комісії було припинено. З її роботи імператриця зробила єдиний висновок: по відношенню до «малоросійських» справ треба мати «лисячий хвіст та вовчі зуби».

Крок за кроком Російське самодержавство руйнувало старий устрій українських земель. Влітку 1775 р. російські війська захопили та знищили осередок козацької вольниці — Запорізьку Січ. В період з 1780 по 1786 р. скасовано полкове правління, Малоросійську колегію та Генеральний суд, знищено церковну автономію, на українських селян поширено кріпосне право. Зрештою, навчена гірким досвідом та деморалізована козацька старшина в більшості своїй погодилася на втрату автономії, промінявши її на клаптикові станові права та привілеї.

Олександр МОРОЗОВ.